

мають більший потенціал для конвергенції, яка може мати вигляд концепції *homo politicus*, що є принциповою для політичної теорії та життєво необхідною для розуміння політичних інститутів і процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кун Т. Структура научних революцій / Т. Кун. – М.: ООО „Изд-во АСТ”, 2003. – 605 с.
2. Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания / П. Фейерабенд. – М.: АСТ; АСТ МОСКВА; ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 413 с.
3. Коллинз Р. Четыре социологических традиции / Р. Коллинз. – М.: Издат. дом „Территория будущего”, 2009 – 320 с.
4. Brumfiel E. Specialization, Exchange and Complex Societies: An Introduction / E. Brumfiel, T. Earle // Specialization, Exchange and Complex Societies / [ed. by E. Brumfiel, T. Earle]. – Cambridge University Press, 1987. – P. 1-9.
5. Earle T. How chiefs come to power: the political economy in prehistory / T. Earle. – Stanford University Press, 1997. – 254 p.
6. Johnson A. The evolution of human societies: from foraging group to agrarian state / A. Johnson, T. Earle. – Stanford University Press, 2000. – 395 p.
7. Карнейро Р. Теория происхождения государства / Р. Карнейро // Раннее государство, его альтернативы и аналоги / [ред. Л. Гринин, Д. Бондаренко, Н. Крадин, А. Коротаев]. – Волгоград: Учитель, 2006. – С. 55-70.
8. Семенов Ю. Теоретические проблемы „экономической антропологии” / Ю. Семенов // Этнологические исследования за рубежом. – М., 1973. – С. 30-76.
9. К. Полаanyi. Избранные работы / К. Полаanyi. – М.: Территория будущего, 2010. – 200 с.
10. Balandier G. Structures sociales traditionnelles et changements économiques / G. Balandier // Cahiers d'études africaines. – 1960. – Vol. 1, №1. – P. 1-14.
11. Бруннер К. Представление о человеке и концепция социума: два подхода к пониманию общества / К. Бруннер // THESIS. – 1993. – Т. 1. Вып. 3. – С. 51-72.
12. Вайзе П. Homo economicus и homo sociologicus: монстры социальных наук / П. Вайзе // THESIS. – 1993. – Т. 1. Вып. 3. – С. 115-130.
13. Эльстер Ю. Социальные нормы и экономическая теория / Ю. Эльстер // THESIS. – 1993. – Т. 1. Вып. 3. – С. 73-91.
14. Hirth K. Political Economy and Archaeology: Perspectives on Exchange and Production / K. Hirth // Journal of Archaeological Research. – 1996. – Vol. 4, №3. – P. 203-239.
15. Pearson H. The economy has no surplus / H. Pearson // Trade and market in the early empires. Economies in history and theory // [ed. by K. Polanyi, C. Arensberg and H. Pearson]. – New York/London: The Free Press: Collier-Macmillan, 1957. – P.320-341.
16. Harris M. The Economy has no Surplus? / M. Harris // American Anthropologist. – 1959. – Vol. 61, №2. – P. 185-199.
17. Куббель Л. Очерки потестарно-политической этнографии / Л. Куббель. – М.: Наука, 1988. – 271 с.

УДК 32: 291.13

Топалова С.О.

Харківський інститут банківської справи УБС НБУ

ВІД АРХАЇЧНОГО МІФУ ДО СИМУЛЯКРУ: ПРОТИРІЧЧЯ НА ОСНОВІ СПІЛЬНОСТІ

Досліджується специфіка трансформації міфологічної складової у рамках різних форм масової політичної свідомості. За визначеними автором критеріями здійснюється порівняльний аналіз архаїчного міфу, ідеології, сучасного політичного міфу та симулякру. Виявляються риси, генетично успадковані ідеологічним міфом від архаїчного, а також визначаються головні відмінності сучасних політичних міфів і симулякрів.

Ключові слова: *архаїчний міф, ідеологія, сучасний політичний міф, симулякр, політична свідомість.*

Топалова С.А.

ОТ АРХАИЧЕСКОГО МИФА К СИМУЛЯКРУ: ПРОТИВОРЕЧИЯ НА ОСНОВЕ ОБЩНОСТИ

Исследуется специфика трансформации мифологической составляющей в рамках различных форм массового политического сознания. По определенным автором критериям осуществляется сравнительный анализ архаического мифа, идеологии, современного политического мифа и симулякра. Определяются черты, генетически унаследованные идеологическим мифом от архаического, а также указываются главные особенности современных политических мифов и симулякров.

Ключевые слова: архаический миф, идеология, современный политический миф, симулякр, политическое сознание.

Topalova S.

FROM ARCHAIC MYTH TO SIMULACRUM: THE CONTRADICTIONS BASED ON COMMUNITY

This article examines specific transformation mythological component within different forms of mass political consciousness. According to the criteria defined by the author of the comparative analysis of archaic myth, ideology, modern political myth and simulacrum. Identified traits are genetically inherited ideological myth of the archaic, and also determined the main differences of modern political myths and simulacra.

Key words: archaic myth, ideology, modern political myth, simulacrum, political consciousness.

Відродження міфу у сфері політики – доміантна характеристика сучасного політичного процесу. Публічна політична діяльність, що базується виключно на раціональному підґрунті, виглядає утопічною як за формою, так і за змістом, а питання про її успішність є риторичним. Міфологічні компоненти є атрибутом політичної діяльності і масової свідомості. Своєрідна „логіка міфу” притаманна політичному мисленню, політичним стратегіям і політичній діяльності незалежно від міри її усвідомлення суб’єктом і об’єктом. Однак вони піддаються постійній трансформації під впливом багатьох факторів і на різних етапах політичного розвитку, у різних політичних ситуаціях набувають різних зовнішніх форм і проявів при незмінності внутрішньої базової сутності, здійснюють різновекторний вплив на масову політичну свідомість, визначають специфічні риси політичної діяльності та соціалізації. Це актуалізує потребу дослідження основних форм масової суспільної свідомості з точки зору особливостей трансформації притаманного їм міфологічного компонента.

Ключові віхи змін масової політичної свідомості можемо визначити так: релігійно-міфологічна, ідеологічна (ідеологічно-міфологічна), політико-міфологічна, політико-симулятивна. Кожна з них

відрізняється не лише особливими формами і носіями міфу, але й специфічними способами і технологіями його впровадження, що і визначає предмет дослідження. Метою є виявлення специфіки міфологічної складової, притаманної різним формам політичної свідомості. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: з’ясування загальних особливостей цих форм; виділення головних критеріїв порівняння міфологічного компонента; виявлення сутності і ключових тенденцій його трансформації.

Дослідженню трансформації міфу присвячена низка наукових робіт. Анатомія і логічна схема міфу розкриваються у класичних працях К. Леві-Строса; дослідження міфу у психоаналітичному розрізі здійснили К.-Г. Юнг, А. Шопенгауер та Ф. Ніцше, В. Парето і Ж. Сорель; політичну міфологію в контексті реалій сучасного інформаційного суспільства досліджують О. Тоффлер, С. Хантінгтон, М. Кастельс. Дослідженню сучасних політичних міфів присвячені роботи В. Полосіна, М. Фірсова, Т. Євгенєвої, В. Теріна, А. Мосейко, В. Скуратівського, І. Кравченка, Н. Щербініної, В. Нечаєва, Я. Шимова, А. Левандовського, М. Поповича, В. Малахова, В. Горського, В. Ткаченка, А. Тихолаза, І. Буркута, О. Садовникова, Ю. Баумана. Основи вчення про симулякри закладені Ж. Бодрійаром, а функціонування симулякрів

у пострадянському політичному просторі досліджують О.Дугін, С.Строев, С.Куваєв та ін. Однак специфіка міфологічного досліджується в рамках однієї чи двох суміжних форм політичної свідомості, а розуміння суті сучасних трансформацій і майбутніх стратегій вимагає розширення цього діапазону.

Наявність у масовій суспільній свідомості та її політичній складовій міфологічної основи та ірраціонального підґрунтя, незалежно від міри видимої реальності і раціональності, не піддається сумнівам. Однак виявлення спільності на основі спадкоємності та відмінностей, зумовлених впливом загальнокультурних, політико-системних і політико-ситуаційних чинників, є предметом детального наукового аналізу. Усі визначені форми суспільної свідомості мають низку спільних рис: і міфи, і ідеології, і симулякри є продуктами людської діяльності, духовного виробництва; як явища культури, вони зумовлені особливостями культури на певних етапах розвитку суспільства і втілюють головні культурні характеристики цих етапів; створення, поширення й впровадження цих продуктів у масову свідомість є справою окремих соціальних груп, а не народних мас; стратегія їх впровадження включає низку політичних довгострокових чи короткострокових цілей. Можемо також виділити структурну й функціональну: наявність системи світобачення, що включає низку компонентів (орієнтирів, ідей та ідеалів, цінностей, оцінок, символів та ін.); наявність політико-владної складової; велика питома вага емоційного компонента; тісна кореляція з інтересами певних соціальних спільнот; співвідношення у різних пропорціях раціонального та ірраціонального. Соціально-політичні функції у всіх випадках пов'язані із пізнанням та поясненням оточуючого світу і формуванням світогляду; визначенням соціально-політичних орієнтирів на певний період; наділенням політики символічним змістом і протиставленням на основі символів цілих груп і прошарків суспільства, мобілізацією мас та здійсненням контролю за їх свідомістю і поведінкою. Це дає можливість для виявлення специфічної спадкоємності міфологічного, що, залишаючись по суті достатньо архаїчним, набуває на кожному етапі новітніх форм прояву. Дослідження

культурної динаміки і суспільно-політичного контексту різних хронологічних періодів сприяє розумінню характеру і тенденцій його трансформації. Усе разом дозволяє простежити єдність і протиріччя, що дає можливість сформулювати більш чітке розуміння про сучасні реалії і майбутні стратегії.

Виявленню особливостей архаїчних і сучасних політичних міфів і симулякрів було присвячено низку робіт [1, 2], зміст яких використовується для формулювання узагальнюючих висновків, що будуть викладені у цій статті. Стосовно ж ідеології та ідеологічної форми суспільної свідомості вважаємо за доцільне відмітити кілька ключових моментів, що визначають вектори і критерії порівняння.

Взаємозв'язки міфології, ідеології та симулякру складні і неоднозначні. Ототожнення будь-яких із цих форм, на нашу думку, не є правильним. Однак встановлення спільного спадкоємного і відмінного є необхідним. Вихідним пунктом є визначення місця ідеологічного у загальній системі міфологічного. Міфологія є поліфункціональною системою образів і символів, безпосередньо неусвідомлюваних і спрямованих на емоційно-чуттєві компоненти людської психіки, в основі якої – ірраціональний зміст, якому надаються раціональні форми. Ідеологія, яка на відміну від міфології є усвідомлюваною і цілеспрямовано використовуваною, раціонально сконструйованою для вираження певних соціальних інтересів, генетично формується на основі міфу, втілює його ключові характеристики і відображає основні сюжети. Сучасний політичний міф специфічно поєднує архаїчну міфологію з певною ідеологічною раціональністю. Симулякр перенасичує емоційно-чуттєвим компонентом образи і символи, які позбавлені внутрішнього змісту, надає ідеологічним раціональним конструктам абсолютно утопічного змісту, вибудовує сукупність політичних фасадів, сутність яких визначається суто суб'єктивно. Для більш цілісного розуміння сутності поетапної трансформації від архаїчної міфології до сучасного симулякру здійснимо порівняльний аналіз певних форм суспільної свідомості за низкою критеріїв.

Критерії порівняння	Архаїчний міф	Ідеологія	Сучасний політичний міф	Симулякр
Спосіб виникнення і поширення	Виникає спонтанно як результат осмислення навколишнього світу, відображає „першолюдства”. Потреба у розумінні і поясненні забезпечує „природне” поширення. Зацікавлена суспільна верхівка стимулює формування соціальної групи, відповідальної за поширення.	Вторинний відносно архаїчного, створюється цілеспрямовано із визначеною стратегічною метою, відтворює архаїчний міф у сюжетах, символах, культах. Поширення – справа окремої соціальної спільноти, що „проникає” в усі елементи соціальної структури суспільства.	Створюється цілеспрямовано шляхом деформації міфологічного матеріалу для політичної комунікації із чітко визначеною, більшою мірою тактичною метою. Поширюються офіційними інформаційними та слуховими каналами.	Створюється технологічно, цілеспрямовано з орієнтацією на конкретну політичну ситуацію. Зміна ситуації визначає зміну сюжету та інтерпретацій. Поширюється через організацію, ЗМІ, новітні засоби.
Носії міфологічного повідомлення	Служителі культу, пророки, священні тексти. Релігійно-міфологічні вчення перебувають у стані постійної боротьби за „чистоту” вчення.	Основоположники ідеології, вожді (ідеологічні пророки), партійні ідеологи (служителі культу), програми. Характерна ідеологічна конкуренція.	„Політичні тотеми”, партійні технологи, рекламні продукти. Характерна динамічність у стосунках „наші-чужі”.	Політики, шоу-мени, партійні технологи, рекламні продукти. Характерна імітативна конкуренція.
Характер функціонування	Ключовою є функція пояснення оточуючого світу. Міф викладає логіку пошуку пояснень явищ і їх причин. Виступає моделлю для вирішення протиріч.	Пояснення соціального базується на міфологічній логіці. Визначаються шляхи і способи вирішення соціальних протиріч, що вписуються у міфологічну модель.	Подає констатуючі формулювання, нічого не пояснює, але створює ілюзію ясності. Орієнтований не на вирішення, а на виправдання протиріч.	На проблемі ясності увага не акцентується, усе сприймається як очевидне. Протиріччя маскуються (чи штучно створюються)
Хронологічні рамки міфологічних перспектив	Характерне поєднання минулого, сучасного і майбутнього. Сучасне і майбутнє логічно обґрунтоване минулим. Досягнення бажаного потребує дотримання культу і ритуалу.	Орієнтований на довгострокову стратегічну мету і перспективу, для досягнення якої необхідні власні зусилля і жертви кожного.	Характерна короткостроковість визначених перспектив, для досягнення яких потрібна мінімальна участь об’єкта.	Орієнтований на образ споживача, що хоче отримати усі блага „тут і зараз” без „зайвих” власних зусиль.
Сюжетний міфічний зміст	Пошук шляху до спасіння та ідеального стану суспільства, месіанство є невід’ємною складовою. Домінують кілька сюжетних ліній (Золотий Вік, боротьба добра і зла...) Шлях до спасіння пролягає крізь віру з відповідними кльотами	Мають генетичну спорідненість із релігійно-міфологічними системами, зміст є запозиченим релігійно-міфологічним сюжетом, перекладеним на ідеологічну мову і символіку. Напрямок суспільних змін обґрунтовуються	Втрачають релігійно-міфологічну системність і сюжетну логіку. Використовуються окремі міфологічні уривки і сюжетні лінії. Відсутня орієнтація на стратегічні системні зміни у	Експлуатують релігійно-міфологічні та ідеологічні сюжети і стереотипи. Застосовують технології гіперболізації загроз і проблем та імітації їх вирі-

	і ритуалами. Божественне одкровення вказує на способи спасіння.	об’єктивними законами, а способи визначаються основоположниками ідеології.	суспільстві. Способи вирішення сучасних проблем визначаються лідерами.	шення міфологізованими політ. персонажами. Шляхи і засоби визначаються ними ситуаційно і передбачають симуляцію масштабності
Символічність і статичність	Символіка спрямована на формування цілісного і безсумнівного образу світу. Багатозначність символу сприймається природно. Дійсність кодується вузьким набором символів, що робить її одноманітною. Статичність міфу співвідноситься із статичністю життя.	Символіка спрямована на спрощення до рівня масової свідомості впроваджуваних базових ідей і цінностей, що виражають інтереси соціальних спільнот. Вона є раціональною конструкцією, що втілює міфологічні символи, адаптовані до ідеологічних потреб. Статичність визначається сформованістю ідеології та соціальними реаліями.	Символіка тісно межує із релігійно-міфологічною, копіює і кодує її, при цьому, спотворює чи втрачає ідеологічне підґрунтя. Вона спрощує різноманітність оточуючого, виражає символічну притетність індивіда до політичного. Змінюваність міфу визначає динамічність.	Створюється релігійно-міфологічний та ідеологічний „калейдоскоп”, у якому символи відірвані від початкового змісту і образів. Створюють у масовій свідомості сукупність штампів без суті. Висока динамічність.
Архетипічна складова	Міф формує архетип. Формування архетипу є наслідком тривалого „міфологічного нашарування” у суспільній свідомості. Сутність і особливості архетипу визначаються специфікою конкретної міфологічної системи.	Минуле панує над сучасним. Ідеологія передбачає вплив на прадавні прошарки людської психіки, наповнює давні міфологічні схеми і архетипи сучасним ідеологічним змістом. Опора на архетипи визначає життєздатність ідеології.	Міра впливу минулого і опора на архетипи є значно меншою. Епізодично торкаються колективного підсвідомого, актуалізують його окремі складові чи намагаються їх штучно сформувати.	Конструювання симулякру не передбачає опори на архетипи цього суспільства. Накладає міф на „чужі” архетипи. Невідповідність запозичених та імітованих схем „власному” архетипу визначає ілюзорність симулякру.
Співвідношення раціонального та ірраціонального	Ірраціональне співвідноситься з раціональним, виступає його підґрунтям. Ірраціональне обґрунтовується раціональною метою.	Характер співвідношення визначається типом ідеології – від домінування ірраціонального у екстремістських до відносно гармонійного поєднання у ліберальних ідеологіях	Ірраціональне витісняє раціональне, стає стрижнем політики і влади. Ірраціональні мотиви і форми поведінки маскуються під раціональні.	Ірраціональне домінує. Політика раціонально використовує ірраціональну сутність мас, а ірраціональне є основою політичного мислення.

Ставлення до реальності та її усвідомлення	Реальне пронизане міфологічним, сприймається крізь призму міфологічного.	Реальність сприймається критично, міфологічне більше присутнє у проєктах майбутнього.	Відсутність цілісного і критичного сприйняття реальності. Домінування фрагментарних уявлень і оцінок.	Створюється сукупність фасадів, що не відповідають реальності. Їх зміст визначається суб'єктивно.
Системність	Існує у вигляді цілісного повідомлення. Присутні як складові системи, так і стійкі взаємозв'язки між ними.	Відтворює міфологічну системність у специфічному ідеологічному контексті.	Системність відсутня. Міф фіксує набір стереотипів масової свідомості, висловлюється у вигляді дискурсів.	Швидка змінюваність і фрагментарність породжує „міфологічний хаос”, що унеможливорює цілісність.
Шляхи і засоби впровадження у масову свідомість	Привабливість забезпечується емоційністю, зверненням до людських бажань, спрощенням змісту, образністю і символізмом. Впровадження здійснюється окремою суспільною групою через культ і ритуал.	Міра привабливості ідеології визначається мірою присутності міфу. Шляхи і засоби ідеологічного та міфологічного впливу значною мірою ідентичні. Впровадження через ідеологічний культ і ритуал – справа суспільної верстви.	Працюють тех.-нології штучного створення міфу, що спирається на вищу ідею (ідею-фікс). Технологи-професіонали впроваджують міф через офіційні і слухові канали комунікації.	Привабливість забезпечується орієнтацією на споживачький тип особистості, отримання усіх благ „тут і зараз”. Впровадження забезпечується сукупністю шоу-засобів, що стимулюють потрібні настрої.
Соціально-політична роль і наслідки	Формується і закріплюється фундаментальна міфологічна реальність, що встановлює і підтримує певний соціальний порядок, передається на рівні колективного підсвідомого у рамках різних ідеологічних конструкцій, забезпечує відтворення одних і тих самих міфів у різних ідеологіях.	Ідеологічна реальність та стратегія формується на базі міфологічної. Ідеологічна міфологічна система, що спирається на архетипічну основу, стає ефективним засобом суспільного управління, або ж залишається запозиченим і бездіяльним, якщо така основа відсутня.	В умовах невідзначеності стратегії і мети розвитку, визрівання суспільного запиту на цілісну світоглядну систему виконує роль захисного механізму, що перешкоджає розпаду соціуму. Орієнтує суспільство на короткострокові перспективи.	Позбавляє ідеології, ідеї і символи внутрішнього змісту, спустошує реальність. Влада містичного і нерационального стає тотальною, що забезпечує міфологічно-симулятивний характер діяльності і взаємодії із суспільством влади.

Здійснений аналіз дає підстави для деяких висновків. 1. Найбільшою мірою риси архаїчної міфології за усіма визначеними критеріями втілює ідеологія. Вона генетично формується на основі міфології і

архетипічному підґрунті, відображає її системність, логіку, основні сюжети, фактично ідентична за засобами комунікації, близька за функціями. Найбільш конструктивну роль міфологічний компонент

відігравав саме у рамках ідеологічної свідомості. 2. Сучасний політичний міф зберігає деякі сюжетні лінії міфу архаїчного та апелює до низки ідеологічних положень, однак втрачає системність, логічну послідовність та причинно-наслідкові зв'язки, більше відтворює не зміст, а зовнішню форму. Він не орієнтований на довгострокове функціонування, тому не вказує на стратегічні перспективи. Політичний міф став визначальним етапом у переході від реального і раціонального політичного до ілюзорного та ірраціонального. 4. Якщо архаїчні та ідеологічні міфи сприяли диференціації суспільства на основі чітко визначених і достатньо усвідомлюваних критеріїв та інтересів, то сучасні політичні затушовують соціальні інтереси як основу політичної діяльності і участі, а симулякри повністю спотворюють сутність цих інтересів, усувають зв'язки між діяльністю політичних інститутів та інтересами соціальних спільнот. 5. Симулякру не притаманна системність і логічність, він фрагментарно використовує міфологічні та ідеологічні уривки, спотворює їхній зміст, насаджує світоглядні штампи, позбавлені зв'язку із реальністю та адекватного усвідомлення перспектив майбутнього. Він не базується на колективному підсвідомому, а нав'язує світоглядні системи, сформовані на „чужих”

архетипах. 6. Якщо архаїчний та ідеологічний міфи забезпечують взаємозв'язки між владою та суспільством і сприяють встановленню та підтриманню певного соціального порядку на основі певних табу, заповідей чи принципів, то політичний міф розхитує, а симулякр взагалі нівелює будь-які норми, внаслідок чого суспільство втрачає керованість. Таким чином, за наявності зовнішніх подібностей, сучасні політичні міфи і симулякри мають низку корінних відмінностей, що створюють кардинально іншу ситуацію у політичній системі на рівні політичних інститутів, політичної свідомості і культури суспільства, комунікації між владою та суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Топалова С. Міфологія архаїчна та сучасна політична: спадкоємність сюжетів і персонажів / С. Топалова // Вісник НЮА імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – №10/2011. – С.144-152.
2. Топалова С. Симуляція як головна характеристика виборчого процесу в сучасній Україні / С. Топалова // Вісник НЮА імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – №2 (12)/2012. – С.218-226.

УДК 323.39

Кашаба О. Ю.

Українська інженерно-педагогічна академія

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ЕЛІТ

Аналізується генезис і еволюція поняття еліти, розглянуто основні концепції еліт. Незважаючи на розмаїття наукових теорій, більшість авторів схильні вважати еліту привілейованою верствою населення, меншістю, що здійснює управління політичною організацією суспільства, бере участь у прийнятті рішень та організації виконання політичних рішень і за своїм становищем та виконуваними функціями є панівною.

Ключові слова: еліта, правляча еліта, номенклатура, циркуляція еліт.